

DOI 10.26886/2414-634X.7(43)2020.8

UDC 130:121

**CONTENTS OF THE CONCEPTS OF «ESSENCE OF MAN» AND
«NATURE OF MAN» AS PART OF PHILOSOPHICAL
ANTHROPOLOGISM**

O. Sukennikov

<https://orcid.org/0000-0002-3362-7999>

e-mail: sukennikov@ukr.net

Head of the education department Sviatoshynskyi District State Administration, Ukraine, Kyiv

The main content of the work focuses on determining the content of the basic concepts of practical philosophy such as "the essence of man" and "human nature". It is shown that there is no unambiguous scientific position on the essence and nature of man in modern Western European intellectual discourse and within paradigmatic approaches, which only emphasizes the diversity of approaches to define the concepts of "human essence" and "human nature". As a result of the processed data it is established that the "essence of man" is his spirituality, which is embodied only through self-awareness and is manifested in the ability of man to exist outside the natural. The use of the term "human nature" is considered appropriate when it comes to the ascending exact, namely the purpose of man and his life, and as a result there are grounds to argue about syncretism, which is reflected through a combination of triad: natural, social and spiritual.

Key words: essence, nature, "essence of man", "human nature", man, syncretism, self-consciousness.

Сукенніков О. В., Зміст понять «сутність людини» та «природа людини» як частини філософського антропологізму / Управління

*освіти Святошинської районної в місті Києві державної адміністрації
Україна, м. Київ*

Основний зміст роботи зосереджений на визначенні змісту базових понять практичної філософії таких як «сутність людини» та «природа людини». Показано, що відсутня однозначна наукова позиція щодо сутності та природи людини в сучасному західноєвропейському інтелектуальному дискурсі та в межах парадигмальних підходів, що лише підкреслює різноманіття підходів для визначення понять «сутність людини» та «природа людини». В результаті опрацьованих даних встановлено, що «сутність людини», це її духовність, яка, втілюється лише завдяки самосвідомості й проявляється у можливості людини існувати за межами природного. Використання поняття «природа людини» вважається доцільним, коли мова йде про висхідну точку, а саме про ціль людини та її життя, і як результат виникають підстави стверджувати про синкретизм, який знаходить своє відображення через поєднання тріади: природного, соціального та духовного.

Ключові слова: сутність, природа, «сутність людини», «природа людини», людина, синкретизм, самосвідомість.

Вступ. Питання природи та існування людини завжди займало одне із ключових проблем філософії, яке на даний час набирає важливих обертів, що безпосередньо пов'язано з визначальним місцем людини в роздумах про екологію і майбутнє цивілізації, про медицину і міжнародні конфлікти. У сучасному вітчизняному дискурсі дана проблема поглинається впливом «аристотелівської антропології», яка зосереджує свою увагу не на проблемі сутності людини, а на особливостях влаштування життєвого світу людини. Однак такий підхід у своїй реалізації може призвести до ряду помилок

в реальному житті: від неадекватного шкільного виховання до неефективного управління державою, адже незалежно від обставин, мова буде йти про суб'єкта, який в окремих ситуаціях виступає як об'єкт.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З виникненням філософії проблема людини починає отримувати риси концептуалізації, які вперше чітко проявилися у філософії Сократа, Платона, Аристотеля, Епікура. Іntenція у дослідженні проблем людини отримала свій подальший розвиток мислителями доби Середньовіччя та Відродження, такими як: Августин Блаженний, І. Дамаскін, Ф. Аквінський, Е. Роттердамський, Н. Макіавеллі та інших, які заклали підвалини для формування докорінного нового вектору філософських пошуків. З одного боку проявляється розмежування понять «сутність» та «природа» людини, а з іншого – людина розглядається лише через картину світу.

Новим поглядом для вирішення проблеми людини пов'язане з виникненням некласичної філософії, особливо звертаємо увагу на праці А. Шопенгауера, Ф. Ніцше, З. Фрейда, М. Хайдеггера, А. Камю та інших.

Мета статті. Незважаючи на пристальну увагу дослідників до проблеми людини та питань пов'язаних з її сутністю, на сьогодні на жаль дана тематика не є повністю вивченою. А тому метою дослідження є розкриття змісту понять «сутність людини» та «природа людини» у зв'язку з тим, що вони постають базовими поняттями філософської антропології, практичної філософії та соціальної практики.

Виклад основного матеріалу. В історії філософської думки поняття «природа людини» і «сутність людини» не отримали

однозначного тлумачення, так як одні мислителі вважають їх тотожними та взаємозамінними, інші ж – дотримуються парадигми, що дані поняття є повністю відмінними. Це насамперед пов'язано зі змістовною неоднозначністю понять «сутність» та «природа», які характеризуються різним змістовним навантаженням, адже згідно зі ствердженням Е. Коррета сутність – це те, «завдяки чому дещо є тим, що воно є» [], сутність ніколи не пізнається нами і понятійно не схоплюється в собі самій, але завжди лише в своїй опосередковуючій функції як обмежуючо-визначаючий принцип. Таким чином сутність не є суцільним, це внутрішній конститутивний принцип, завдяки якому суцільним є те, чим воно є.

Сутність завжди протиставляється явищу, як зовнішній формі існування суцільного, і водночас існує у єдності з ним. У історико-філософській доктрині існували різні підходи до визначення сутності та явища, як приклад, у Платона, ідея може існувати до речі, а тому і окремо від речі, але він наголошував, що на рівні соціокультурного буття ідеї взаємопов'язані, а це означає, що кожна реальна річ має власну ідею, яка визначає її місце в соціокультурному бутті. Світ чуттєвих речей не відокремлений від світу «ідей», а перебуває з ним у відношенні взаємозалежності.

Аристотель, навпаки вважав, що сутність, як вічний принцип буття речей не існує окремо від одиничних речей [1]. Зміст сутності не сталий, а складається з якостей родових та привхідних, тобто таких які є випадковими, це знаходить відображення на прикладі понять «людина» і «освічена людина», які зазвичай позначають одне і теж, у нашому випадку людину, для якої освіченість є чимось привхідним, але коли йдеться про якусь конкретну людину, то обидві характеристики для неї будуть змінними і відрізнятимуться лише тим,

що одна позначає скороминучий стан сутності, а інша родову ознаку [1].

Аристотель також характеризує зміст природи речі, яку він не ототожнює з сутністю, незважаючи на те, що ці поняття взаємопов'язані, адже природа («фюзис»), це власна ціль речі, яка складає основу усього її існування. Це поняття відповідає на питання «звідки рух», а не «з чого», у результаті чого ми приходимо до висновку, що природа речі пов'язана передусім з метою, що проявляється як початок руху, закон руху та його кінець. У підсумку цього, природа речі пізнається за аналогією до того, як відноситься «мідь до статуї, або дерево до ложки, або матеріал ще до прийняття форми до всього володіє формою, так і вона відноситься до суті, як до певного існуючого предмету» [2].

Середньовічними мислителями була проведена чітка межа між сутністю (essentia) та існуванням (existentia), а також розділено світ на град божий та град земний. Згідно думок Г. Гегеля, людина в земному житті не може розвиватися як природа, адже вона спотворила свою природу під час гріхопадіння, але саме в цьому виявляється сутність людської природи, яка знаходить своє відображення в «обоженні», або наближенні людини до Бога.

У християнізованому світогляді проблема сутності людини вирішувалася в дусі Аристотеля, хоча черпала своє коріння в біблійному переказі, а саме в словах «І сказав Бог: Створімо людину за образом Нашим, за подобою Нашою, і хай панують над морською рибою, і над птаством небесним, і над худобою, і над усею землею, і над усім плазуючим, що плазує по землі. І Бог на Свій образ людину створив, на образ Божий її Він створив» (Буття 1:26,27).

Розуміючи однозначність даного зауваження, для розуміння «образу Бога» в людині звертаємось до пояснення прот. В. Леонова: «Кожна людина – це духовне дзеркало, в якому відбивається Бог. Відображення Бога в людині – це і є образ Божий. Образ Божий належить Богу, так як це Його «відображення» (так само і ми, підходячи до дзеркала, вважаємо відображення в дзеркалі своїм власним і говоримо: «Це я»); але, з іншого боку, відображення Бога в людині

належить і людині: саме людина є носій образу Божого. Тобто образ Божий має подвійну приналежність... Образ Божий – реальне явище, він не є частиною природи людини – це не дух, не душа, не тіло, це найвищий Божественний дар, що виявляється в наявності у людини божественних властивостей (безсмертя, свобода, розум, особистість і тощо)» [3].

Визначальними стосовно даного питання є слова апостола Івана: «Дух дихає, де хоче, і його голос ти чуєш, та не відаєш, звідкіля він приходить, і куди він іде. Так буває і з кожним, хто від Духа народжений». Тому ми розуміємо що в християнізованому світогляді сутність людини ототожнюється як духовний вимір, що робить людину людиною, а тому людина, як образ Божий, має здатність до уподібнення Творцеві. Людина влаштована за образом Святої Трійці (сутність, енергія і особистість).

Розглядаючи дане питання не можливо не звернути увагу на думку Г. Гегеля, який розкриває «подобу Бога» як вільне уподібнення людини Божественній досконалості, яка означає чого треба було досягти в результаті добродісного життя. Іоанн Дамаскін, зауважував, що вислів «за образом» означає розумність та обдарованість свободою волі, в той час як вираз «за подобою» означає уподібнення через чесноту, наскільки це можливо». У християнському світогляді

з'являється думка, що людина здатна самовизначатися за її сутністю, тобто за тими якостями, які закладені в ній завдяки відображенню в ній образу Божого.

Зважаючи на специфіку тлумачення змісту концепту «образ і подоба Бога» в людині, в середньовічному світогляді зазвичай йшла мова про дві природи людини – природу істинну, яка розкривається через уподібнення Богу («обоження») та природу гріховну, саморозкриття якої обмежує людину, не даючи їй можливості актуалізувати її сутність, або ж говорячи іншими словами, стати людиною у повному значенні цього слова. Як зауважує В. Лосський, людина, яка керується своєю власною природою – подібна егоїсту зосередженому на власному і обмеженому в своїх потенціях «Я», а тому не здатна розкрити всезагальної людської сутності [3].

Започаткована Аристотелем традиція до змістовного розрізнення понять «сутність» та «природа», отримує свого максимально й що важливо концептуального оформлення в модерному інтелектуальному дискурсі. В цей час, як зауважує М. Фуко у роботі «Слова і речі», відбувається розрив між словом і річчю, яка в результаті входить до людської уваги саме як річ, без значення та сенсу, а тому її неможна сприймати безпосередньо, її необхідно досліджувати. З'являється нове тлумачення сутності, яке розглядається як «те, без чого річ і, навпаки, що без речі не може ні існувати, ні бути представлено», або ж як реальна будова речей та їх внутрішня структура. Як результат формуються нові значення природи, як: «1. Тіло світу, сукупність всього суцього. 2. Дія провидіння, яке відбувається у всіх тілах. 3. Суміш якостей і стихій, що виробляє різний темперамент тварин. 4. Метафорично поняття природи відносять до моральних речей. Людина в природному стані – це людина в стані гріха. 9. Природою вважається також все протилежне мистецтву» [1].

Саме зміни у змісті «природа» у модерному європейському інтелектуальному дискурсі, зумовили нове розуміння природи людини, хоча, як зауважує М. Фуко, розглядалися без посередництва особливості «природи», яка від початку дарована людині, так само як і всім іншим істотам. Природа людини пов'язана з «природою взагалі» шляхом функціонування механізмів знання.

В модерну добу, людина як верховний суб'єкт можливого знання не має власного місця. Такі притаманні сучасному інтелектуальному дискурсу теми як індивід у свій повноті його реального життя, тобто такий, що підкоряється біологічним, економічним, філологічним законам, в модерному інтелектуальному дискурсі ще виникає. Фактично, людина в модерному інтелектуальному дискурсі, постає аналогічним усім іншим речам природного світу, у підсумку чого, її сутність виявляється тільки в раціональності внутрішньої будови та відношенні до світу. Жодної іншої природи людини, для модерного інтелектуального дискурсу не існує й існувати не може.

Незважаючи на обмеженість модерного інтелектуального дискурсу щодо дослідження сутності людини, саме в цей час виникає передумова її комплексного вивчення та закладаються основи для розгляду її сутності як синкретичного утворення. Провідне значення безперечно відіграла філософія І. Канта, який стверджував, що знання про людину можуть бути представлені як з фізіологічної, так і прагматичної точки зору, адже фізіологічне людинознавство досліджує те що робить з людини природа, а прагматичне – що розкриває зміст людини. Тобто, прагматичне дослідження передбачає вивчення того, що людина як вільно діюча істота робить, в чому сутність людини як вільної у виборі своїх життєвих орієнтирів. Людина, зберігаючи свою природну основу, як незмінну субстанцію, трансформується зі стороннього спостерігача світу, в його активного гравця.

Активна позиція людини актуалізується завдяки такій характерній його рисі як усвідомлення власного «Я» і саме це, на думку І. Канта, «нескінченно піднімає її над усіма іншими істотами, що живуть на землі. Завдяки цьому вона особистість, і в силу єдності свідомості при всіх змінах, які вона може зазнавати, вона одна і та ж особа, тобто істота, за своїм положенням і гідністю абсолютно відмінна від речей, як і нерозумних тварини, з якими можна звертатися і розпоряджатися як завгодно» [4]. Іншими словами, за І. Кантом, сутність людини розкривається через самосвідомість, без якої людина не стає людиною і водночас відрізняється від усіх інших істот. Між тим, як зауважує мислитель, у момент, коли людина проявляє власне «Я», утверджується її самосвідомість, вона починає активно утверджувати цей егоїзм. Він може проявлятися як егоїзм логічний, естетичний або моральний, утверджуючи «Я» як основу і єдину інстанцію в світі. Однак такий підхід передбачав, що кожне окреме «Я» поводить так, ніби охоплює в собі весь світ, не співвідносячись водночас з іншими. Адже, за твердженням І. Канта, людина «на відміну від домашньої тварини була призначена не до стадного життя, а подібно бджолі до життя у вулику, – це необхідність бути членом якоїсь громадської організації» [4].

Вказане зауваження максимально розкриває притаманну європейському інтелектуальному дискурсу відмінність між поняттям «сутність людини» і «природа людини». Сутністю людини, в даному контексті, є самосвідомість, яка, як зауважує І. Кант, є тим, що відрізняє людину від усіх інших живих істот, водночас піднімаючи її над світом природи. Природа людини – це внутрішня потреба реалізувати себе у громадянському суспільстві, позаяк цілком очевидно, що людина у повному сенсі цього слова виникає тільки в соціумі, тобто у момент коли в неї з'являється самосвідомість, завдяки

якій вона стає здатною розглядати себе як частина громадянського суспільства, водночас мислячи як особистість.

Антитеза І. Канта «світ природи» і «світ свободи» має вкрай важливе значення для усієї філософії, позаяк саме завдяки цьому розрізненню було запропоновано думку про те, що світ людини – це така реальність, яку неможливо звести до природних передумов, не знищивши тим самим його специфічну властивість. По суті, зауважує В. Іванов, це було визнанням того, що природний універсум далеко не вичерпується вимірами, які пропонує природознавство, що існує реальність, організована хоча і не надприродним, але все ж і «неприродним» чином. У цій реальності органічно проявляє себе специфіка людського буття та актуалізується сутність людини [2]. Фактично, саме на концептуалізованій І. Кантом арені, розгортаються виразно представлене у філософській думці XIX – XXI ст. зіткнення між двома різними підходами до людини, двома образами людини, яка, з одного боку, проявляється як істота природна та підпорядкована законом природи, а з іншого – розглядається як істота вільна, як така, що не є річчю серед інших речей, а передусім мірою всіх речей. В такому випадку людина розглядається як така, що височіє над природою, яку вона перетворює, створюючи свій особливий світ – духовний. Саме в ньому людина черпає джерела і детермінанти спрямованості своєї життєдіяльності. Внутрішній духовний світ людини – це її свідомість у найширшому сенсі слова; зовнішній духовний світ, загальний для всіх людей, – це культура, створена всім людством.

Зважаючи на сказане, вважаємо, за доцільне акцентувати увагу на необхідності розрізнення понять «сутність людини» та «природа людини», вони позначають змістовно близькі характеристики людини, але не тотожні. Адже, говорячи сутність як те, що детермінує річ, або істоту, визначаючи серед інших речей, варто погодитися з І. Кантом у

тому, що сутність людини виявляється в її самосвідомості, у здатності виокремлювати себе серед інших живих істот та формулювати власні закони і принципи життя, однак ці принципи життя у кожному випадку актуалізуються відповідно до природи людини, яка постає явищем синкретичним, позаяк поєднує в собі біологічну, соціальні та духовні характеристики.

У даному випадку, вважаємо за доцільне конкретизувати зауваження російського дослідника А. А. Тумана-Нікіфорова та підкреслити, що не сутність людини є синкретичною, а її природа, саме вона виступає як висхідний принцип руху життєвих сил людини, які виводять на рівень явища сутність людини як такої [5]. У підсумку цього, природа людини може розкриватися через взаємодію трьох її складових – біологічної, соціальної і духовної.

Що стосується сутності людини, то мабуть найповнішу, або ж найбільш задовільну на наш погляд, відповідь на це питання знаходимо у філософській спадщині М. Шелера. Так, шукаючи відповідь на питання про те, що саме робить людину людиною, мислитель стверджує: «Те, що робить людину людиною, є принцип, протилежний усьому життю взагалі, він як такий взагалі не може бути зведений до «природної еволюції життя», і якщо його до чогось і можна звести, то тільки до вищої основи самих речей – до тієї основи, приватною маніфестацією якої є і «життя». Вже греки відстоювали такий принцип і називали його «розумом». Ми хотіли б взяти для позначення цього ... більш ширше за змістом слово, слово, яке включає в себе і поняття розуму, але поряд з мисленням в ідеях охоплює і певний рід споглядання, споглядання першофеноменів або сутнісних змістів, далі певний клас емоційних і вольових актів, які ще належить охарактеризувати, наприклад, доброту, любов, каяття, шанування тощо – слово дух». Іншими словами, за М. Шелером,

сутність людини виявляється тільки через її духовність, позаяк саме вона відкриває можливість для людини відволіктися від зовнішнього примусу світі та діяти не стільки відповідно до своїх природних потягів в тому числі й інтелекту. Духовна людина, зауважує М. Шелер, відкрита до світу й сприймає його без обмежень притаманної іншим істотам вітальної системи.

Висновки. Незважаючи на те, що проблема людини увійшла у предметне поле філософського дискурсу разом із виникненням самої філософії, до сьогодні людина не отримала відповіді на питання про те, що таке людина, в чому сутнісні риси людини, яка її природа. Цілком очевидно, що відсутність однозначної відповіді на ці питання зумовлює наявну сьогодні варіативність у підходів та методичних програм спрямованих сформувати деякий образ людини, образ який би відповідав вимогам часу та обставин. Крім того, відсутність чіткої відповіді на питання про сутність та природу людини, зумовлює неоднозначність та варіативність приватного життя кожної окремої людини та суспільства в цілому. Адже, цілком очевидно, що наявні сьогодні цивілізаційні стандарти, альфою і омегою яких постає проблема людини формують світоглядні підвалини для утвердження деякого уніфікованого образу людини, природа якої актуалізується незалежно від конкретно-історичних умов життя суспільства.

Однозначної відповіді на питання щодо сутності та природи людини в сучасному західноєвропейському інтелектуальному дискурсі не існує, позаяк в межах різних парадигмальних підходів, її вирішення може істотно різнитися. Між тим, все ж не варто ігнорувати чіткої інтенції антропологічного дискурсу на розмежування таких понять як «сутність людини» та «природа людини», позаяк це різні характеристики людини. Зокрема, «сутність людини», це ті характеристики, які дають можливість виокремити людину серед інших

живих істот. В цьому контексті, сутністю людини розкривається через її духовність, рівень якої залежить від рівня самосвідомості, тобто здатності виокремлювати себе з природного середовища, вільно взаємодіючи з іншими «Я», формуючи з ними світ духовності. Іншими словами, сутність людини це закладений в ній потенціал, окремі аспекти якого проявляються в різних історичних та соціокультурних обставин у залежності від рівня розвитку самосвідомості, формуючи тим самим конкретний образ людини. В свою чергу, поняття «природа людини» виявляється у здатності до самореалізації, до виходу зі свого біологічного середовища у простір «неприродного», що пов'язаний вільною взаємодією у громадянському суспільстві (у спільноті рівних) та формуванням своєрідного духовного простору. Виходячи із зазначеного, цілком очевидно, що природа людини розкривається крізь призму межового становища людини, яка перебуває на межі світу біологічного, соціального та духовного у полягає у здатності перманентних переходів із одного світу в інший, у здатності жити на межі між ними, формуючи на тлі цієї єдності власний духовний світ.

Література:

1. Ахутин, А. В. (1988). *Понятие «природа» в античности и в Новое время («фюсис» и «натура»)* М. Наука.
2. Дамаскин, И. (2001). Три слова в защиту иконопочитания. RoyalLib.Com
[RoyalLib.Com], http://royallib.com/read/damaskin_ioann/tri_slova_v_zashchitu_ikonopochitaniya.html
3. Иванов, В.П. (1977). *Человеческая деятельность – познание – искусство*. К. Наукова думка.

4. Кант, И. (1966). Антропология с прагматической точки зрения <<http://filosof.historic.ru/books/item/f00/s00/z0000507/>>
5. Корет, Э. (1998). *Основы метафизики*. Киев. Тандем.

References:

1. Ahutin, A. V. (1988). *Ponyatie «priroda» v antichnosti i v Novoe vremya («fyusis» i «natura»)* [The concept of "nature" in antiquity and in the New time ("fuisis" and "nature")] M. Nauka [in Russian].
2. Damaskin, I. (2001). Tri slova v zashitu ikonopochitaniya [Three words in defense of veneration of icons] RoyalLib.Com [RoyalLib.Com]from http://royallib.com/read/damaskin_ioann/tri_slova_v_zashchitu_ikonopochitaniy [in Russian].
3. Ivanov, V.P. (1977). *Chelovecheskaya deyatel'nost – poznanie – iskusstvo* [Human activity - cognition – art] K. Naukova dumka [in Russian].
4. Kant, I. (1966). Antropologiya s pragmaticheskoy tochki zreniya [Anthropology from a pragmatic point of view] from <http://filosof.historic.ru/books/item/f00/s00/z0000507/> [in Russian].
5. Koret, E. (1998). *Osnovy metafiziki* [Foundations of metaphysics] Kiev. Tandem. [in Russian].

Citation: O. Sukennikov (2020). CONTENTS OF THE CONCEPTS OF «ESSENCE OF MAN» AND «NATURE OF MAN» AS PART OF PHILOSOPHICAL ANTHROPOLOGISM. New York. TK Meganom LLC. Innovative Solutions in Modern Science. 8(44). doi: 10.26886/2414-634X.7(43)2020.8

Copyright: O. Sukennikov ©. 2020. This is an openaccess article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (CC BY). The use, distribution or reproduction in other forums is permitted, provided the original author(s) or licensor are credited and that the original publication in this journal is cited, in accordance with accepted academic practice. No use, distribution or reproduction is permitted which does not comply with these terms.